

Het urnenveld in het Laag Spul

Het oudheidkundig bodemonderzoek behoort tot de taak van de archeologie, de wetenschap die zich bezighoudt met het verleden van de mens dat kan worden bestudeerd aan de hand van diens nagelaten materiële cultuur. Uit de schaarse door mensenhanden gevormde werktuigen en gebruiksgoed zoals aardewerk en uit de sporen van vroegere menselijke bedrijvigheid die uit het verre verleden zijn overgebleven, moet de archeoloog trachten zich een acceptabel beeld te scheppen omtrent het leefpatroon van de mens die er in zijn tijd nog niet toe was gekomen, zijn levensgeschiedenis te boek te stellen.

De ongeschreven geschiedenis van de mens heet préhistorie of voorgeschiedenis. In ons land loopt het einde ervan parallel met het begin van de jaartelling. Pas van dan af kan de archeoloog rekenen op de steun van de historicus. Uit de tijd die er aan voorafgaat moet hij bij zijn zoeken naar het verschijnsel mens echter volstaan met het bestuderen van diens nalatenschap die in de bodem is achtergebleven. De bodem fungeert voor de préhistoricus als een boek waarvan zijn wetenschappelijke studie en iets van de kwaliteiten van good old Sherlock Holmes, hem in staat stellen de inhoud ervan te lezen en/of te vertalen.

Bodemkundig onderzoek

De sporen in de grond en de vondsten die hij er aantreft spreken voor hem een duidelijke taal, maar het is evident dat het uitermate belangrijk is, dat hij ze kan beoordelen precies in dezelfde situatie waarin ze zich van de oorsprong af bevonden hebben. Daarom is voor het opgravingswerk een flinke bagage technische vakbekwaamheid nodig: voorzichtigheid en geduld bij het graven; de kunst om situaties in de bodem exact te onderkennen, tekensvaardigheid, en al wat dies meer zij.

Ons land staat algemeen bekend om de hoge graad van ontwikkeling die het bodemkundig onderzoek heeft bereikt.

Niet alleen de opgravingsmethoden zijn geperfectionneerd, ook de geologie, biologie, paleobotanie laten niets te wensen over.

Voor leken blijft zo'n bodemonderzoek in het algemeen een gecompliceerde zaak, waarin zich men maar liever niet verdiept. Wanneer het zich echter toevallig in de onmiddellijke nabijheid voltrekt wordt de menselijke nieuwsgierigheid geprikkeld en vraagt men zich af wat het eigenlijk allemaal te betekenen heeft en welke resultaten er mee worden bereikt.

Dit was óók het geval met de opgraving in het Laag Spul in Hilvarenbeek, die onder supervisie stond van Drs. G. J. Verwers, wetenschappelijk ambtenaar aan het Instituut voor Préhistorie in Leiden en waarin de heren B. Dekker en K. Vriezen een zeer belangrijk aandeel hadden, daar zij met de feitelijke opgravingswerkzaamheden waren belast.

Préhistoricus aan het woord

De opgraving in het jaar 1969 was eigenlijk een voortzetting van de opgraving die reeds in 1957 ter hand was genomen door Dr. Modderman. Deze was destijds verbonden aan de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek. Thans bekleedt hij het directeurschap van het Leidse Instituut voor Préhistorie. Door deze deskundige kon destijds echter maar een geringe oppervlakte in het onderzoek worden betrokken, waarbij intussen wel was komen vast te staan dat het hier om een urnenveld moest gaan. Er werden kringgreppels blootgelegd, verbrandingsresten en enig aardewerk, alsmede grondsporen die er op wezen dat het urnenveld zich zou voortzetten in de percelen die op dat ogenblik nog niet konden worden onderzocht omdat ze nog niet voor afgraving ter beschikking konden komen. Een fortuinlijke omstandigheid daarbij was het nadien in werking treden van de nieuwe Monumentenwet, die de mogelijkheid schiep te voorkomen dat de bodem werd verstoord alvorens een verder onderzoek had plaatsgehad. De zaak is daarna blijven rusten tot het vorige jaar, toen de Heidemaatschappij mededeling deed van de plannen om met de ruilverkaveling in dit gebied een aanvang te nemen.

Er werd begonnen met een sleuf ter grootte van 60×15 m die allengs werd gevolgd door zes andere putten. Het hele project besloeg een oppervlakte van 60×90 m.

Wat kwam er zoal aan het licht?

Het bleek al spoedig uit de bodemsporen dat hier eertijds mensen moesten zijn begraven. Zodra de zwartgekleurde grond (de bouwvoor door eeuwenlange bemesting op de oorspronkelijke bodem gebracht) was verwijderd, konden er in het gele zand verkleuringen worden vastgesteld. Er werd namelijk een patroon van bruine cirkels zichtbaar met daarbij een aantal langwerpige ovale banen, liggende in de richting NW-ZO op de ene plaats en in de richting NZ op een andere plaats. Van dat ogenblik af moest er voor worden gewaakt dat de situatie niet werd verstoord. Daarom werd de opgraving voortgezet door werklieden, die met de spade de bodem systematisch verder afschaafden. Uit de crematieresten kon spoedig worden vastgesteld dat men inderdaad met een begraafplaats had te doen. Uit de bodemsporen bleek ook, dat ze een voortzetting was van die men in 1957 had ontdekt. De nieuwe sporen bleken precies aan te sluiten op de oude, zoals die destijds op tekeningen waren vastgelegd. Een eerste goede vondst die men deed was een grote pot van aardewerk, die boordevol crematieresten zat. Een interessant detail hierbij is, dat hij een scheur vertoont die aan de rand begint en eindigt aan de bodem. Waarschijnlijk om verder uiteenvallen te voorkomen, werden aan de rand ter weerszijden der barst twee gaatjes geboord. Door middel van een riempje of pees heeft men blijkbaar geprobeerd de pot meer stevigheid te geven.

De ervaring elders heeft geleerd, dat er twee manieren van begraven hebben bestaan. Nu eens werden de resten van de dode (verbrande beenderen) in een urn ter aarde besteld, dan weer bijeen verzameld en eenvoudigweg dus zonder meer in een kuiltje begraven. Ook in het Laag Spul zijn beide manieren toegepast.

Evenals de eerste bleek ook de tweede gevonden urn (die is voorzien van een primitieve randversiering) de as van een dode te bevatten. Voorts werden plm. veertig plekken met crematieresten, as, houtskool en beenderen aangetroffen.

Hoewel het duidelijk is, dat sinds de late middeleeuwen, toen de bodem als landbouwgrond in gebruik werd genomen, er heel wat van de oude situatie werd gewijzigd en vele sporen verloren zijn gegaan, bleef toch het meeste wel in zijn oorspronkelijke staat behouden.

Kringgreppels en lange bedden

De bruine cirkels en langwerpige ovalen tekenen zich overal vrij scherp in de bodem af. De eerste worden in vaktermen aangeduid als kringgreppels, de laatste als lange bedden.

Hoe kwamen zij tot stand en wat is de betekenis ervan? Het ontstaan der kringgreppels moet worden verklaard uit het feit, dat op de plaats waar de crematieresten werden begraven een heuveltje werd opgeworpen. Het zand daarvoor werd uit een greppeltje gehaald, dat ringsgewijze om het heuveltje liep. In later tijden hebben deze greppels zich met plantenresten (humus) gevuld en daardoor een bruingrijze tekening in de bodem doen ontstaan. Nochtans werden er ook tal van bijzettingen verricht zonder dat zo'n monumentje werd aangebracht.

Welke betekenis moet worden gehecht aan de zogenaamde lange bedden is nog een zaak waarover de geleerden het niet eens zijn. Dezelfde langwerpige greppels die gemiddeld 20 meter lang zijn en 4 meter breed en ten getale van 5-6 exemplaren tegen elkaar liggen, werden ook geconstateerd bij vroegere opgravingen in Steensel-Veldhoven en in Goirle aan de Rielsedijk. De theorie is opgeworpen dat zij als kleine akkertjes hebben gefungeerd. Zij bevatten nogal eens stuifmeel, dat een aanwijzing kan zijn van de aard der begroeiing van het terrein. Het stuifmeel kan van de wilde gewassen afkomstig zijn, maar ook van landbouwgewassen. Het laboratoriumonderzoek dat op basis der getrokken monsters zal worden ingesteld, kan daar misschien uitsluitsel over geven.

Ritueel-akkertjes?

Wanneer er inderdaad sprake is geweest van akkertjes, dan rijst de vraag wat deze in een grafveld doen. De kringgreppels die de bijzettingen omringen liggen er wel vlak tegen aan, maar lopen er nimmer doorheen.

Welke relaties bestaan er in feite tussen graf en akkertjes? Kan het zijn dat deze laatste zijn bedoeld om de doden van het nodige voedsel te verzekeren en dus behoren tot het ritueel waarmee de begrafenis werd verricht? Er hangt nog steeds mysterie om deze dingen, die misschien wel nooit zal worden opgehelderd.

Oude woonstee?

Behalve de akkertjes zijn er nog enkele andere bijzonderheden te vermelden. Zo werden aan de zuid-oostelijke zijde

van het grafveld de sporen van een reeks in de grond gedreven palen ontdekt, die bij aandachtig toekijken in vrij regelmatig verband blijken te hebben gestaan. Ze vormen een rechthoekig patroon, dat onmiddellijk aan de plattegrond van een huis doet denken. Duidelijk is in het midden een nokrij waar te nemen en rechts en links parallel ermee, ook weer een reeks van palen. Het huis of het gebouw dat door deze palen werd geschraagd moet 25 meter lang en 6 meter breed zijn geweest.

In welke tijd moet het urnenveld in het Laag Spul worden gedateerd?

Om dit te weten te komen kan de radio-actieve koolstofbepaling (of C 14-methode) ons wellicht helpen. Er zijn houtskool en beenderen genoeg bijeengezameld ten behoeve van het stuifmeelkorrel-onderzoek (de pollenanalyse). Een derde mogelijkheid bij de datering wordt gevonden in het opgegraven aardewerk, dat bij vergelijking met elders gevonden exemplaren wijst op de 9e eeuw vóór Christus.

Men heeft in Hilvarenbeek naast zes grote bekervormige urnen ook nog een flink aantal kleine potjes ontdekt. De meeste waren geheel gaaf, maar van sommigen werden alleen maar gedeelten aangetroffen. Er zijn dubbelconische, maar ook ronde exemplaren bij. Sommige zijn geheel effen, andere zijn van een primitieve versiering voorzien. Men neemt aan dat zij als gift of drinkbekertje aan de dode werden meegegeven op zijn lange reis. Ze lagen meestal tezamen met de beenderresten in hetzelfde kuiltje. Typisch is wel dat er regelmatig ook halve potjes werden aangetroffen. Is dit toeval of heeft ook deze wijze van begraven weer een bijzondere betekenis gehad?

Als een zeer belangwekkende vondst moet wel die van de voedselvoorraad worden aangemerkt. In een der kuiltjes werd namelijk een grote hoeveelheid verbrande graankorrels, samen met een fragment van een versierde pot, aangetroffen.

Het voorlopig onderzoek kwam tot de conclusie, dat hier sprake is van twee soorten graan, naar alle waarschijnlijkheid tarwe en gerst.

Omtrent de ligging van de begraafplaats kan worden gezegd dat zij op een hoge zandrug werd aangelegd; aan de oorspronkelijke bodem is in de loop der tijden zowat één meter zand toegevoegd.

Van de eerste ontginning van de grond, een ontginning die moet zijn begonnen in de late middeleeuwen, waren hier en daar nog duidelijk sporen te onderkennen en wel in de vorm van steken van een spade die de boer daarbij gebruikte. Een interessante bijzonderheid, die voortreffelijk werd belicht door het dia dat de situatie vastlegde, is wel dat bij het spitten van de grond één steek precies vóór en één steek achter een urn terecht is gekomen. Door deze toevallige omstandigheid is de urn tot heden toe bewaard gebleven.

Wat is er bekend van de bevolking uit die dagen?

We weten iets van hun materiële cultuur, maar van de mensen zelf hebben we slechts een beperkt beeld. De pré-historie neigt er toe, dat er geen grote volksverhuizingen hebben plaats gehad. In feite is er in de wijze van begraven in de verschillende perioden maar weinig verandering gekomen. In de midden bronstijd (1300-1000 vóór Christus) was het gebezigde aardewerk zeer groot en ruw. Tijdens de urnenveldencultuur (1000-400 vóór Christus) werd het kleiner en verfijnder van vorm. Men wijt dat aan de beginnende handelscontacten met Zuid-Duitsland, waar dit aardewerk veel werd vervaardigd. Wat hier gevonden werd is niet Duits, maar een imitatie van de vormen. In de late bronstijd en vroege ijzertijd werden aan de doden bijlen uit brons en andere werktuigen meegegeven, maar na de urnenveldencultuur werden de crematieresten zonder enig monument begraven. Met vrij grote zekerheid kan worden gezegd, dat de hier wonende volken noch Germanen, noch Kelten waren, maar lieden die men als tussenvolkeren klasseert.

Naar een verslag van E. Naaijens.